

ιδίᾳ τὴν ἐκράτουνεν ὑπέρτερον, γενικώτερον ἰδεῶδες· ἡ ἱερὰ συμπάθεια πρὸς τὰς ὁμοφύλους τῆς καὶ ὁ διάπυρος πατριωτισμὸς τῆς, ὡς καὶ ἡ βαθεῖα καὶ ἀκράδαντος πεποίθησις ὅτι πρὸς τὴν ἀνύψωσιν τῆς γυναικὸς ἐν Ἑλλάδι καὶ τῆς ἀναδείξεως αὐτῆς, εἰς παράγοντα γενναῖον τῆς ἐθνικῆς ἀνατροφῆς καὶ δόξης εἶνε ἀνάγκη ἀληθοῦς καὶ συστηματικῆς ἐκπαίδευσως, ὑπηρετούσης εἰς ἀρχὰς ἱερὰς καὶ μεγάλας, καὶ ἐξυπηρετουμένης ὑπὸ διδασκάλων τοῦ αὐτοῦ φύλου, θεωρουσῶν τὸ διδάσκειν ὄχι ὡς ἐπάγγελμα, ἀλλ' ὡς ἀξίωμα, ὄχι ὡς ἀνάγκην ἐπιβαλλομένην ὑπὸ τοῦ βιοπορισμοῦ καὶ τῆς αὐθεντικῆς ἐποπτείας τῆς ἐξουσίας, ἀλλ' ὡς ἱερὰν καὶ ὑψίστην ἐθνικὴν διακονίαν, εἰς ἣν ἀρμόζει ἐθνουσιώδης ἀφοσίωσις ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας, καὶ τῆς ὁποίας τὴν εὐσυνείδητον διεξαγωγὴν ἐπιβάλλουσιν αἱ ὑψιστοὶ ἠθικαὶ εὐθῦναι ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς πατρίδος, καὶ ἡ τρυφερώτερα στοργὴ πρὸς τὰς ἀθήσας ὑπάρξεις, ὧν τελειῶς ἡ διάπλασις καὶ τὸ μέλλον ἐκ τῆς διδασκαλίας ἐξαρτῶνται.

ΑΝΔΡΟΜΑΧΗ

ΣΥΖΥΓΙΚΗ ΠΙΣΤΙΣ — ΜΗΤΡΙΚΗ ΣΤΟΡΓΗ

«**Τ**ῆς ἸΝΗ ἥτις ὑπανδρεύεται δευτέραν φοράν φονεῖει τὸν πρῶτόν τῆς ἄνδρα», εἶπεν ὁ Shakespear. Ἡ ἔννοια τῶν λέξεων τούτων τοῦ ποιητοῦ εἶνε διαυγής, ἀλλὰ σκληρὰ ὡς ἀπόφασις καταδικαστικὴ πλὴν δικαία κατ' ἐκείνων, αἵτινες ἠθέτησαν ἐν τῶν εὐγενεστέρων αἰσθημάτων τῆς γυναικείας καρδίας, τὴν πίστιν εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἀποθανόντος συζύγου. Ἡ ζωηρὰ φαντασία τοῦ ἄγγλου ποιητοῦ δὲν ὑπαινίττεται ἀπλῶς τὴν λήθην πρὸς τὸν κείμενον ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς νεκροπόλεως, ἀλλὰ βλέπει αὐτὸν ἔξω τοῦ τάφου καὶ ἀλγοῦντα ὡς ὑπὸ τραύματος ἐγχειριδίου, ὅπερ ἡ σύζυγός του, θεωρήσασα ἑαυτὴν, ἐν παραφορᾷ δυσγενεῶς πάθους, ἐλευθέραν διὰ τῆς μηχανομένης ἀπουσίας τοῦ ἀποστάντος, τῷ ἐμπηγνύει, διαρρηγνύουσα τὸν ἄρρηκτον δεσμόν τοῦ γάμου. Πόσον ἡ πίστις πρὸς τὸν ἀποθανόντα, ἡ παρέκτασις τῆς συζυγικῆς ἀγάπης, ἀφ' ἧς μόνης ἀπορρέει τὸ ὑψιστὸν αἶσθημα τῆς μητρικῆς στοργῆς, τὸ ἄλλως

Σ. Δ. Π. Σ. Τὴν ὄλην παρασκευὴν τοῦ Τόμου τοῦ 1895 τῆς «Ποικίλης Στοᾶς», ἦν κάλλιον ἡμῶν θὰ ἐκτιμήσωσι βεβαίως οἱ ἀπανταχοῦ ἀναγνώσται τοῦ Ἑθνικοῦ Ἡμερολογίου, κατ'εὐτυχιστατὴν σύμπλωσιν, συμπληροῖ ἡ δημοσίευσίς τοῦ λαμπροῦ ἀρθροῦ τῆς δεσποινίδος **Σεβαστῆς Καλλισπέρη**, τὸ πρῶτον ἐφέτος τιμῆς διὰ τῆς διαπρεποῦς συμμετοχῆς αὐτῆς τὸ ἡμέτερον ἔργον. Λογιζόμεθα δ' εὐτυχεῖς, διότι, καίτοι λίαν ἀργὰ λαβόντες τὸ ἔργον τῆς κ. Καλλισπέρη, ἠδυνήθημεν νὰ περιλάβωμεν τοῦτο εἰς ἀληθῆ στολιζμόν τοῦ παρόντος ἔτους, καὶ νὰ γνωρίσωμεν ἀρμοδιώτερον εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Δημοσίον τὴν ἔγκριτον ἡμῶν συνεργάτιδα, διὰ τῆς δημοσιεύσεως τῆς εἰκόνης τῆς.

κτηνῶδες ἔνστικτον ἀποβαῖνον, εἶνε αἴσθημα ποθητὸν ὡς συμβαλλόμενον εἰς τὴν εὐημερίαν τῆς κοινωνίας, ἀποδεικνύει αὐτὸ τοῦτο ὅτι οἱ μεγαλύτεροι ποιηταὶ ἐνετράφησαν ἐν τῇ ἀνελιξίῃ αὐτοῦ. Ἐὰν ὁ Shakespear δι' ἀποφθέγματος ἐστιγματίσει τὴν ἀπιστίαν ταύτην, ἄλλοι ποιηταί, ὁ Ὅμηρος, ὁ Οὐεργίλιος, ὁ Εὐριπίδης, καὶ ὁ Ρακίνας, πνεύματα γλυκέα, ἀπεικόνισαν τὴν καλλονὴν τῆς ἀντιθέτου ἀρετῆς· καὶ οἱ μὲν ἐπικοί ὠραίσαν τὰ ἔργα των δόντες διὰ τῆς εἰκόνας τῆς Ἀνδρομάχης ψυχαγωγίαν εἰς τὸν ἀναγνώστην ἀπὸ τῆς ἀγωνίας τῶν μαχῶν τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν ὀδυνῶν περιπλανήσεων τῶν Τρώων πρὸς ἀναζήτησιν νέας πατρίδος, οἱ δὲ τραγικοί ἠσπάσθησαν τὴν δυστυχίαν ἐκείνης ὡς τὴν ὑπόθεσιν τῶν συμπαθεστάτων ἀριστουργημάτων αὐτῶν. Ἡ χήρα τοῦ Ἐκτορος ὑπὸ πάντων προτείνεται ὡς τὸ πρότυπον τῆς γυναικείας ταύτης ἀρετῆς, τὸ δὲ ὄνομά της θεωρεῖται ὡς τὸ σύμβολον τῆς συζυγικῆς πίστεως καὶ τῆς μητρικῆς στοργῆς. Ταύτης τὴν εἰκόνα ἐν ταῖς ποικίλαις στάσεσιν αὐτῆς θὰ ἐπισκεφθῶμεν ἀλληλοδιαδόχως ὡς ἐν διαφόροις μουσείοις, παρὰ τοῖς διαφόροις συγγραφεῦσι, παρ' οἷς εὕρισκεται ἐζωγραφημένη.

Καὶ πρῶτον θὰ ἴδωμεν αὐτὴν παρ' Ὁμήρου, ὅστις ἐδημιούργησε τὸ ἄριστον αὐτὸ γυναικεῖον πλάσμα, ὅπερ παρ' αὐτοῦ παρέλαβον οἱ λοιποὶ ποιηταί. Σοβαρότης, ἀξιοπρέπεια καὶ ἀγνότης μεμιγμένοι μετὰ γλυκότητος χαρακτηρίζουσι παρ' αὐτῷ τὴν Ἀνδρομάχην προχωρήσασαν πρὸς Σκαιᾶς Πύλας τοῦ τείχους, ἵνα ἐμποδίση τὸν Ἐκτορα ἐξερχόμενον πρὸς τὴν μάχην. «Θαυμάσιε, τῷ λέγει, ἡ ἀνδρεία σου θὰ σὲ καταστρέψῃ· οὐδὲ εὐσπλαγχνίζεσαι τὸν υἱόν σου βρέφος οὐδὲ ἐμὲ τὴν δυστυχῆ, ἥτις μετ' οὐ πολὺ θὰ μείνω χήρα· διότι ταχέως οἱ Ἕλληνες θὰ σὲ φονεύσωσιν ἐφορμῶντες πάντες κατὰ σοῦ· δι' ἐμὲ θὰ ἦτο καλλίτερον ἅμα χάσω σὲ νὰ κατέλθω ὑπὸ τὴν γῆν· ἀφοῦ σὺ ἀποθάνῃς, δὲν ὑπάρχει πλέον δι' ἐμὲ κρηγορία, ἀλλὰ μόνον θλίψις· ὁ πατήρ μου δὲν ὑπάρχει πλέον οὔτε ἡ μήτηρ μου, καὶ οἱ ἑπτὰ ἀδελφοί μου ἀβήμερόν κατῆλθον εἰς τὸν Ἄδην φονευθέντες ὑπὸ τοῦ βέλους τοῦ Ἀχιλλέως. Σὺ λοιπόν, Ἐκτορ, εἶσαι πατήρ μου καὶ σεβαστὴ μήτηρ μου, σὺ ἀδελφός μου καὶ θαλερός σύζυγός μου, ἀλλ' εὐσπλαγχνίσου με· μείνε ἐπὶ τοῦ προμαχώνος, μὴ καταστήσης τὸν υἱόν σου ὄρφανόν καὶ τὴν γυναῖκά σου χήραν.» Ὁ Ἐκτορ δὲν ἀψηφεῖ τὴν συμβουλήν τῆς συνετῆς συζύγου αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν παρακαλεῖ νὰ μὴ προσπαθῆσῃ νὰ τὸν ἀναιχαιτίσῃ, ὥστε νὰ ἐπισύρῃ κατ' αὐτοῦ τὰς κρίσεις τῶν Τρώων καὶ τῶν βαθυζώνων Τρωάδων· μετὰ καρτερίας συγκινητικῆς προβλέπων τὴν ἀπώλειαν τοῦ ἱεροῦ Ἰλίου, τοῦ Πριάμου καὶ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ προσθέτει: ἀδὲν ἀλγῶ τόσον οὔτε διὰ τοὺς Τρώας οὔτε διὰ τὴν Ἐκάβην οὔτε διὰ τὸν Πρίαμον οὔτε διὰ τοὺς ἀδελφούς μου, ἂν καὶ εἶνε πολλοὶ καὶ γενναῖοι, οἵτινες θὰ φονευθῶσιν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ὅσον ἀλγῶ διὰ σέ, ἣν θὰ ὀδηγήσῃ τις τῶν χαλκοχιτώνων Ἀχαιῶν κλαίουσαν, ἀφαιρῶν σοὶ τὴν ἐλευθερίαν. Καὶ εἰς τὸ Ἄργος εὐρισκομένη θὰ ὑφαίνης ἄλλης γυναικὸς τὸν ἰστὸν καὶ ἠναγκασμένη θὰ φέρῃς ὕδωρ ἐκ τῶν δημοσίων πηγῶν. Τότε ἂν σὲ ἴδῃ τις δακρυροοῦσάν

θὰ εἶπη· «αὕτη εἶνε ἡ σύζυγος τοῦ Ἑκτορος, ὅστις ἠρίστευεν εἰς τὰς μά-
 »χας μεταξὺ τῶν ἵπποδαμαστών Τρώων, ὅτε ἐμάχοντο περὶ τὸ Ἴλιον»·
 σὲ δὲ θὰ καταλάβῃ θλιψίς διὰ τὴν σπέρησιν τοιοῦτου ἀνδρός, ὅστις νὰ
 ἀπομακρύνῃ ἀπὸ σοῦ τὴν δουλείαν· ἀλλ' ἐγὼ εἶθε νὰ ἔχω ἀποθάνῃ καὶ
 νὰ μὲ καλύπτῃ ἡ γῆ προτοῦ ἀκούσω τὴν φωνὴν σου καὶ τὰ κλαύματά
 σου». Ὁ Ἑκτωρ ἐγίνωσκε τὰς ταπεινώσεις, ἀς ὑφίσταντο αἱ αἰχμάλω-
 τοὶ γυναῖκες· πλήρης ὅμως λεπτότητος καὶ εὐλαβείας πρὸς τὸ ἦθος τῆς
 Ἀνδρομάχης, προσφέρων τὰς περιπαθεῖς ταύτας λέξεις, ἀποφεύγει νὰ
 ὑπαινιχθῇ μέλλοντα γάμον αὐτῆς μετὰ τοῦ βασιλέως εἰς ὃν ἤθελε δοθῆ
 ὡς γέρας, τὸ μὲν φοβούμενος μὴ προσβάλλῃ τὴν αἰδῶ τῆς Ἀνδρομάχης,
 τὸ δὲ ἀποφεύγων καὶ νὰ συλλάβῃ τὴν ἰδέαν τῆς θλιβεραῆς προσδοκίας,
 τοῦ ὅτι ἡ σύζυγος αὐτοῦ θὰ γίνῃ κατ' ἀνάγκην σύζυγος ἄλλου.

Κατόπιν ὁ Ἑκτώρ θωπεύσας τὸ τέκνον των παραδίδει αὐτὸ εἰς τὴν
 μητέρα καὶ βλέπων αὐτὴν μειδιδῶσαν ἅμα καὶ δακρύουσαν συγκεινημέ-
 νος τῇ λέγει νὰ μὴ καταμέμφηται αὐτοῦ μηδὲ νὰ παραπονηταί πρὸ τοῦ
 χρόνου, ἀλλὰ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς, νὰ διανεμῇ τὴν ἡμερη-
 σίαν ἐργασίαν εἰς τὰς θεραπαίνας αὐτῆς, ἐπιτηροῦσα τὴν ἐκτέλεσίν της.
 Ἐν τοῖς ἔργοις τούτοις ἡ πειθήνιος Ἀνδρομάχη εὔρεν ὑπὸ τὴν οἰκιακὴν
 στέγην τὴν μόνην δραστηκὴν παρηγορίαν, δι' ἧς κατεπράυνε τὴν ψυχι-
 κὴν αὐτῆς ἀνησυχίαν.

Τῆς Ἀνδρομάχης οἱ φόβοι καὶ αἱ προαισθησεις ἐπαληθεύουσι βράδιον
 καὶ ἡ ἔρασμα αὐτῆς γυνὴ διὰ δευτέραν φορὰν παρίσταται ἡμῖν θρηνοῦσα
 τὸν ἄνδρα της. Ἐν χαρακτηριστικόν, δι' οὗ νομιζομεν ὅτι ὁ Ὀμηρος
 ἠθέλησε νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν σεμνοπρέπειαν, τὴν εὐγένειαν, ὡς καὶ τὴν
 ὑψηλοφροσύνην, δι' ὧν ἡ Ἀνδρομάχη ἀντελαμβάνετο τοῦ συζυγικοῦ βίου,
 εἶνε τὸ κίνημα δι' οὗ ἐξεδήλωσε τὴν θλιψίαν αὐτῆς. Ἐνῶ ἡ μήτηρ, ἡ
 ἀδελφὴ τοῦ Ἑκτορος καὶ αἱ λοιπαὶ Τρώαδες ὠδύροντο, ἡ Ἀνδρομάχη
 λαβούσα, λέγει ὁ ποιητής, τὴν κεφαλὴν τοῦ συζύγου αὐτῆς ἐντὸς τῶν χει-
 ρῶν της τῷ ἔλεγε: «σύζυγέ μου, ἐχάθης νέος καὶ μὲ ἀφῆκας χήραν εἰς
 τὰ ἀνάκτορά σου· ὁ δὲ υἱὸς ἡμῶν, ὃν ἐγεννήσαμεν σὺ καὶ ἐγώ, οἱ δυσ-
 τυχεῖς, εἶνε βρέφος εἰσέτι, οὐδὲ ἐλπίζω νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἐφηβικὴν
 ἡλικίαν· διότι ἡ πόλις αὕτη θέλει ἀλωθῆ, ἀφοῦ ἐχάθης σὺ, ὅστις προή-
 σπιζες αὐτὴν καὶ ἔσφζες τὰς σεβαστὰς συζύγους καὶ τὰ νεαρὰ τέκνα.
 Πᾶσαι βεβαίως αὗται θέλουσι μετενεχθῆ αἰχμάλωτοι ἐπὶ τῶν κούλων
 πλοίων καὶ ἐγὼ μετ' αὐτῶν· σὺ δέ, τέκνον μου, ἢ θὰ μὲ ἀκολουθήσης,
 καταδεδικασμένον νὰ ἐργάζῃσαι ταπεινὰ ἔργα ὑπὸ ἀμείλικτον κύριον, ἢ
 τις ἐκ τῶν Ἀχαιῶν θὰ σὲ ῥίψῃ ἀπὸ τινος πύργου, θλιβόμενος διὰ τὸν
 θάνατον ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἢ πατρὸς ἢ υἱοῦ, τὸν ὅποιον ἐφόνευσεν ὁ Ἑκτωρ,
 ὑφ' ὃν πολλοὶ ἔπεσον μαχόμενοι· διότι ὁ πατὴρ σου ἦτο φοβερός ἐν τῇ
 μάχῃ. Διὰ τοῦτο ὁ λαὸς ὀδύρεται σήμερον, θρῆνον δὲ καὶ πένθος ἀφῆκας
 ἀνέκφραστον εἰς τοὺς γονεῖς σου, Ἑκτωρ, ἰδίως δὲ εἰς ἐμέ· διότι ἀποθνή-
 σκων δὲν ἔπεινας τὰς χειράς σου πρὸς ἐμέ, οὐδὲ μοι εἶπες συνετόν τινα
 λόγον, τὸν ὅποιον νὰ ἐνθυμῶμαι ἡμέραν καὶ νύκτα ἐν μέσῳ τῶν δα-
 κρύων μου».

Ἄν ὁ ἀληθὴς συζυγικός βίος συνίσταται κυρίως ἐν τῇ μεταξὺ τῶν δύο συζύγων συνεννοήσει ὑψηλῶν φρονημάτων καὶ τῇ ταυτότητι γενναίων αἰσθημάτων, ποῦ ἢ Ἀνδρομάχη θὰ εἰχθεῖ τὴν συνέχειαν αὐτῶν κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ θανάτου βιαίαν διάρρηξιν αὐτῶν ἢ ἀτενίζουσα ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἑκτορος, ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῦ ὁποῦ ἀνέγνωσεν ὅ,τι κωραῖον καὶ εὐγενές, καὶ ἐπὶ τῶν χειλέων ἀφ' ὧν ἤκουσεν ὅ,τι λεπτὸν καὶ γενναῖον. Ἡ στάσις αὕτη τῆς Ἀνδρομάχης κατὰ τὰς τελευταίας ὥρας, ἃς διέρχεται μετὰ τοῦ συζύγου αὐτῆς νεκροῦ, δηλοῦσι τὴν αἰώνιον πίστιν, ἣν τῷ ἄφιερῶι.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας καὶ τὴν κλήρωσιν τῶν εὐγενῶν Τρωάδων ἢ συντετριμμένη χήρα τοῦ προασπιστοῦ τοῦ Ἰλίου ἔλαχεν εἰς τὸν Πύρρον, υἱὸν τοῦ φονέως τοῦ ἀνδρός τῆς καὶ πορθητῆς τῆς πατρίδος τοῦ Ἑκτορος. Ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς συζυγικῆς ἀγάπης, ἐννοουμένης πρεπόντως, ἀπορρέει τὸ αἰσθημα τῆς μητρικῆς στοργῆς, εἰς ὃ εὔρεν ἀνακούφισιν ἢ θλιψίς τῆς Ἀνδρομάχης. Τί δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν συζυγικὴν ἀγάπην κάλλιον ἢ ἡ μητρικὴ στοργή ἐν τῇ καρδίᾳ γυναικὸς σώφρονος καὶ σεμνῆς. Ἐν τῷ Ἀστυάνακτι, εἰς ὃν μετήνεγκε πᾶσαν τὴν στοργὴν τῆς καρδίας αὐτῆς ἀνεύρισκε τὸν σύζυγόν τῆς. Ἀλλὰ, εἰς τὸ καταφύγιον τοῦτο ἐπήνεγκεν ἡ εἰμαρμένη νέον τραῦμα, ὅπερ ἀνέδειξε τὴν περινοίαν τῆς ἐξαισίας αὐτῆς γυναικὸς, ἥτις ἐγένετο καὶ πρότυπον μητρὸς δεδοκιμασμένης. Ὁ Εὐριπίδης, ὁ μᾶλλον τολμηρὸς τῶν ἐλλήνων ποιητῶν, τραχὺς ἐπιτιμητὴς τῆς γυναικὸς, καὶ αὐτὸς ἐξῆρε τὴν ἠθικὴν καλλονὴν τῆς Ἀνδρομάχης καὶ ὡς γυναικὸς καὶ ὡς συζύγου καὶ ὡς μητρὸς ἐν δυσίαις αὐτοῦ δράμασιν, ἐν ταῖς «Τρωάσι» καὶ ἐν τῇ «Ἀνδρομάχῃ». Αἱ ἐπίσημοι Τρωάδες κληροῦνται μετὰ τὴν ἄλωσιν, καὶ ἡ Ἀνδρομάχη δίδεται ὡς γέρας εἰς τὸν υἱὸν τοῦ νικητοῦ τοῦ συζύγου τῆς. Ἐνῷ χορὸς περιστοιχῶν τὴν Ἐκάβην θρηνεῖ τὴν τελευταίαν νύκτα τοῦ Ἰλίου, ἡ Ἀνδρομάχη ἄγεται ἐπὶ ἄρματος περιστοιχομένη ὑπὸ τῶν χαλκῶν ὄπλων τοῦ Ἑκτορος καὶ ἀναγγέλλει εἰς τὴν Ἐκάβην τὸν θάνατον τῆς Πολυξένης, ἣν μακαρίζει διότι ἔπαυσε πλέον νὰ αἰσθάνηται· ἀναπολοῦσα δὲ τὰ παρελθόντα ἔτη τοῦ βίου τῆς δίδει ἡ ἰδία εἰκόνα τοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς λέγουσα πρὸς τὴν Ἐκάβην :

Ἡ Πολυξένη ἀπέθανεν ὡς νὰ μὴ εἶχεν ἰδοῦν οὐδαμῶς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, οὐδ' ἔλαθε γῶσιν τῶν δεινῶν· ἀλλ' ἐγώ, ἥτις εἶχον φθάσῃ εἰς τὴν εὐδοξίαν, ἐξέπεσον τῆς προτέρας μου εὐτυχίας. Πάσας τὰς ἀρετάς, αἷτινες ἀρμόζουσιν εἰς γυναῖκα σώφρονα, ἐξήσκουν ὑπὸ τὴν στέγην τοῦ Ἑκτορος. Καὶ πρῶτον εἶτε εἶνε εἴτε μὴ ἡ γυνὴ ἄμεμπτος, ἐπισύρει καθ' ἑαυτῆς μορφὰς μὴ οἰκουροῦσα. Ἐγὼ μὴ ἐπιθυμοῦσα νὰ ἐξέρχωμαι ἔμενον ἐν τῇ οἰκίᾳ μου, οὐδαμῶς εἰσάγουσα ὑπὸ τὴν στέγην μου τὰς συνομιλίαις ἐκεῖνας, αἷτινες ἀρεσκουσιν εἰς τὰς γυναῖκας, ἐξήσκουν δὲ εἰς ἐμαυτὴν ἀκούουσα τὰς ἐμπνεύσεις τῆς χρηστῆς μου καρδίας. Εἰς τὸν σύζυγόν μου παρεῖχον στόμα σιωπηλὸν καὶ βλέμμα γαλήνιον. Ἐγίνωσκον εἰς τί ἤρμοζε νὰ νικήσω τὸν σύζυγόν μου, εἰς τί δὲ νὰ παραχωρήσω τὴν νίκην εἰς αὐτόν· ἡ φήμη τῶν ἀρετῶν μου φθάσασα μέχρι τοῦ στρα-

τεύματος τῶν Ἀχαιῶν ἔγινεν αἰτία τῆς ἀπωλείας μου. Γενομένην αἰχμάλωτον, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀχιλλέως μὲ ἠθέλησεν ὡς σύζυγόν του καὶ θὰ δουλεύσω ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ φονέως τοῦ συζύγου μου. Καὶ ἂν μὲν ἀποθῆσω ἀπὸ τῆς μνήμης μου τοῦ Ἐκτορος τὴν προσφιλή κεφαλὴν, ἀνοιξῶ δὲ τὴν καρδίαν μου πρὸς τὸν νέον μου σύζυγον, θὰ φανῶ κακὴ πρὸς ἐκεῖνον, ὅστις δὲν ὑπάρχει πλέον. Ἄν τούναντίον ἀγαπῶ τὸν ἀποθανόντα, θὰ μισηθῶ ὑπὸ τῶν κυρίων μου. Μάτην λέγεται ὅτι μία ἐσπέρα ἀρκεῖ ἵνα νικήσῃ τὴν ἀντιπάθειαν τῆς γυναικὸς πρὸς τὸν νέον σύζυγόν της. Ἐγὼ περιφρονῶ τὴν γυναῖκα, ἥτις ἀπολέσασα τὸν σύζυγόν της συνάπτει δεύτερον γάμον καὶ προσκολλᾶται εἰς δεύτερον ἄνδρα. Οὐδὲ ἡ πῶλος, ἅμα χωρισθῆ τῆς μετ'αὐτῆς συντραφείσης, ἔλκει εὐαρέστως τὸν ζυγόν. Καὶ ὅμως εἶνε ζῶον, οὔτε μὲ κρίσειν πεποικισμένον καὶ κατώτερον τῆς ἡμετέρας φύσεως. Ἐν σοί, ἀγαπητὲ Ἐκτορ, εἶχον εὖρει σύζυγον τέλειον, μέγαν διὰ τὴν φρόνησιν, τὸ γένος, τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἀνδρείαν. Μὲ παρέλαβες ἀγνήν παρθένον ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ πατρός μου. Καὶ σὺ μὲν δὲν ὑπάρχεις πλέον, ἐγὼ δὲ θὰ πλεύσω πρὸς τὴν Ἑλλάδα αἰχμάλωτος καὶ καταδικασμένη εἰς τὸν ζυγόν τῆς δουλείας. Τῆς Πολυξένης, ἣν θρηνεῖς, ὦ Ἐκάβη, τὸν ὄλεθρον, δὲν νομίζεις μικρότερον κακὸν τῶν δυστυχιῶν μου ;» Ἡ Ἐκάβη μὲ τὴν γεροντικὴν αὐτῆς πείραν καὶ ὑπὸ πατριωτικοῦ συμφέροντος ὠθουμένη τὴν συμβουλεύει νὰ λησμονήσῃ τὴν τύχην τοῦ Ἐκτορος, τὸν ὅποιον τὰ δάκρυά της δὲν δύναται νὰ ἐπαναφέρωσι· νὰ τιμᾷ δὲ τὸν νέον αὐτῆς κύριον καὶ νὰ τὸν προσελκύσῃ διὰ τῶν ἀρετῶν της, διότι « τοιοῦτοτρόπως, τῆ λέγει, θὰ χαρῶσιν οἱ ἀγαπῶντές σε καὶ θὰ δυνηθῆς, ὦ Ἀνδρομάχη, νὰ ἀναθρέψῃς τὸν υἱὸν τοῦ υἱοῦ μου, ἐξ οὗ ἂν γεννηθῶσι τέκνα θὰ κατοικήσωσι πάλιν τὴν Τροίαν ἀνεγειρόντες τὴν κατεδαφισθεῖσαν πόλιν». Αἱ πατριωτικαὶ μὲν, ἀλλὰ θλιβεραὶ αὐταὶ παραινέσεις τῆς Ἐκάβης εἶνε πλήρεις γεροντικῆς ἐμπειρίας, ἥτις δὲν ἀγνοεῖ ὅτι οὐδέποτε ὁ ἄνθρωπος ἔφθασεν εἰς τὸ τέρμα τῆς δυστυχίας, καὶ ὅτι δὲν πρέπει νὰ προκαλῆ τῆς τύχης δευτέραν καταδρομὴν. Τούτων ταχέως ἔλαβε σκληρὰν δοκιμασίαν ἡ Ἀνδρομάχη, ἥτις βλέπουσα ἑαυτὴν ἐν τοιαύτῃ δυστυχίᾳ ἐλησμόνησεν ὅτι εἶχεν εὐτυχίαν τινὰ ἐν τῇ ὑπάρξει τοῦ Ἀστυάνακτος καὶ ὅτι καὶ αὐτὸς ἠδύνατο νὰ τῇ ἀφαρπασθῇ. Ἐνῶ ἡ Ἐκάβη ἔλεγε ταῦτα, ἔρχεται αἴφνης ὁ Ταλθύβιος καὶ ἀναγγέλλει τὴν ἀπόφασιν τῶν Ἑλλήνων τοῦ νὰ ῥίψωσιν ἀπὸ τῶν τειχῶν τὸν υἱὸν τῆς Ἀνδρομάχης, ἣν ἀνάνδρως παροτρύνει νὰ μὴ ἀντιστῆ, διότι εἶνε εὐκολον νὰ τὴν νικήσωσιν ὡς γυναῖκα. Κατὰ τὴν σπαραξικάρδιον ταύτην νέαν συμφορὰν, ἥτις ἐπιπίπτει κατὰ τῆς ἀτυχοῦς γυναικὸς, φαίνεται πάλιν ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ σύνεσις τῆς ἀξίας συζύγου τοῦ Ἐκτορος. Ἡ Ἀνδρομάχη πρὸ τοῦ ἀδυνάτου τοῦ ν' ἀντιστῆ ἀποχωρίζεται τὸν Ἀστυάνακτα μετὰ σπαραγμοῦ μητρὸς προτύπου φιλοστοργίας. Κρατοῦσα διὰ τελευταίαν φορὰν τὸν υἱὸν αὐτῆς εἰς τὰς χεῖράς της· « ὦ φίλον τέκνον, τῷ λέγει, τοσοῦτον ἀγαπηθὲν, μέλλεις νὰ θανατωθῆς ὑπὸ χειρὸς ἐχθρικῆς, χωριζόμενον τῆς δυστυχοῦς μητρὸς σου. Ἡ γενναιότης τοῦ πατρός σου, ἥτις ἐγένετο διὰ τόσους ἄλλους σωτηρία, εἰς σὲ προξε-

νεῖ τὴν ἀπώλειαν. Ἡ ἀρετὴ τοῦ πατρὸς σου δὲν σὲ συνέδραμεν. Ὡς ὀλέθριε ὑμέναιε, ὦ συζυγικὴ κλίνη, δι' ὧν εἰσῆλθον εἰς τοῦ Ἐκτορος τὰ ἀνάκτορα, οὐχὶ ὡς ἠλπίζον, ἵνα γεννήσω υἱὸν γενησόμενον θῦμα τῶν Δαναῶν, ἀλλὰ βασιλέα τῆς πλουσίας Ἀσίας. Ἄλλ' ὦ τέκνον μου, δακρυεῖς; αἰσθάνεσαι τὰ δεινὰ σου; διατί μὲ περιπτύσσεσαι διὰ τῶν χειρῶν σου καὶ προσκολλᾶσαι εἰς τὰ ἐνδύματά μου ὡς πτηνὸν καταφεύγον ὑπὸ τὴν πτέρυγα τῆς μητρός του; Ὁ Ἐκτωρ ἐξερχόμενος τῆς γῆς δὲν θὰ ἔλθῃ ὠπλισμένος μὲ τὸ ἐνδοξον δόρυ του, ἵνα σὲ προασπίσῃ. Οἱ ἀδελφοὶ του δὲν ὑπάρχουσι πλέον· ἡ δύναμις τῶν Φρυγῶν ἐσθέθη· θέλεις ἐκπνεύσει ῥιπτόμενος ἀνηλεῶς ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν Ἰλιακῶν πύργων. Ὡς τρυφερὸν τέκνον, ὅπερ θλίβω ἐπὶ τοῦ στήθους μου, τρυφερὸν σῶμα τοῦ ὀποίου αἰσθάνομαι τὴν γλυκεῖαν πνοήν. Μάτην λοιπὸν σὲ ἐθήλασα, ἐκοπίασα διὰ σὲ καὶ ὑπέστην τοσοῦτους ἀγῶνας καὶ βάσανα. Ἀσπάσου τὴν μητέρα σου, ἣν δὲν θὰ ἀσπασθῆς ἄλλην φορὰν· κατακλίθητι ἐπ' αὐτῆς· ἀπλωσον περίξ μου τοὺς βραχίονας σου· προσάρμοσον ἐπὶ τοῦ στόματός μου τὸ στόμα σου. Ὡς Ἕλληνες, σκληροὶ ὡς οἱ βάρβαροι, τί φονεύετε τὸ τέκνον τοῦτο, οὐδενὸς κακοῦ αἴτιον; Ὡς βλαστὲ τοῦ Τυνδαρείου γένους, Ἑλένη, δὲν κατάγεσαι, ὡς καυχᾶσαι, ἐκ τοῦ Διός. Πολλοὶ πατέρες σ' ἐγέννησαν, ὁ Ἀλάστωρ, τοῦ ὀλέθρου τὸ πνεῦμα, ὁ φθόνος, ὁ φόνος, ὁ θάνατος καὶ πᾶσα κακία ἣν τρέφει ἡ γῆ». Πόσον ἡ θλίψις τῆς Ἀνδρομάχης εἶνε βαθεῖα καὶ κατανυκτικὴ καὶ πόσον αἱ κατὰ τῆς Ἑλένης μομφαὶ αὐτῆς εἶνε οὐχὶ ὀργίλαι ἀλλὰ πλήρεις τῆς ὑπερφηφάνειας αὐτῆς καὶ περιφρονησεως πρὸς τὴν ἀπαισίαν ἐκείνην γυναῖκα! — Ἐν τούτοις ἡ δυστυχὴς μητὴρ ὑπέκει εἰς τὰς νοθεσίας τῆς ἀρχαίας φρονήσεως, ἥτις ὑποτάσσεται εἰς τὴν εἰμαρμένην, διότι ἀποδίδει σημασίαν μεγάλην, ὡς πάντες οἱ σύγχρονοι αὐτῆς, εἰς τὰς ἐπικηδεύουσας τιμὰς, ὧν τὴν στέρησιν ἐθεώρει πικροτέραν τῆς διὰ τὴν ἀπώλειαν θλίψεως. Ἡ ἐλπίς τοῦ νὰ ἐπιτύχῃ ταφῆς πρεπούσης καὶ νὰ βρεῖξῃ τὸν νεκρὸν του μὲ τὰ δάκρυά της τὴν συγκινεῖ καὶ περιστέλλει τὴν ὀργὴν της εἰς τὴν ἀπελπισίαν της. Μετ' οὐ πολὺ ἐπανερχεται ὁ Ταλθύβιος πρὸς τὴν Ἐκάβην φέρων ἐκ μέρους τῆς Ἀνδρομάχης, μὴ λαβούσης τὸν καιρὸν νὰ θάψῃ τὸ τέκνον της, τὸ πτώμα τοῦ Ἀστυάνακτος καὶ τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἐκτορος, ἵνα χρησιμεύσῃ εἰς τὸν νεκρὸν τοῦ υἱοῦ του ἀντὶ λάρνακος.

Ἡ Ἀνδρομάχη εἶχεν ἤδη ἐκπλεύσῃ πρὸς τὴν Φθίαν, ἔνθα ὁ Εὐριπίδης ἐξελλίσσει τὴν ὑπόθεσιν τοῦ δευτέρου αὐτοῦ δράματος, φερωνύμου τῆς ἐξαισίας ταύτης γυναικός. Ἐν τῷ δράματι τούτῳ βλέπομεν τὴν ἐκπεπτωκυῖαν βασίλισσαν εἰς τὰ χλοερὰ πεδία τῆς Φαρσαλίας. Παρὰ τῆς Ἀνδρομάχης μανθάνομεν ὅτι ἐγένετο μὴτῆρ νέου τέκνου, ὅπερ ἐπεκλήθη Μολοσσός, καὶ ὅτι ὁ Νεοπτόλεμος συνεζεύχθη κατόπιν τὴν θυγατέρα τῆς Ἑλένης Ἑρμιόνην, ἥτις στεῖρα οὖσα αἰτιᾶται τὴν Ἀνδρομάχην ὡς καθιστῶσαν αὐτὴν ἄπαιδα διὰ κρυφίων φαρμάκων, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐπιδώκει αὐτῇ τὸν θάνατον τῆς Ἀνδρομάχης καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Μολοσσοῦ, ἐπωφελουμένη τὴν ἀπουσίαν τοῦ Νεοπτολέμου, ὅστις εἶχε μεταβῆ εἰς Δελφοὺς, ὅπως ἐξιλεώσῃ τὸν Ἀπόλλωνα, παρ' οὗ ἀφρόνως εἶχε ζητήσῃ

λόγον διὰ τὸν φόνον τοῦ Ἀχιλλέως. Ταῦτα ἠνάγκασαν τὴν Ἀνδρομάχην τὸν μὲν υἱὸν αὐτῆς νὰ πέμψῃ κρύφα μακρὰν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, αὐτὴ δὲ νὰ καταφύγῃ ὡς ἰκέτις εἰς τὸν ναὸν τῆς Θέτιδος, ὅτε πρῶν τις δούλη αὐτῆς, νῦν δὲ σύνδουλος, τῇ ἀναγγέλλει ὅτι ὁ Μενέλαος, ὅστις εἶχεν ἔλθῃ ἐκ Σπάρτης βοηθὸς τῆς ἑριδος τῆς θυγατρὸς του, ἔμελλε νὰ φονεύσῃ τὸν Μολοσσόν, ἐξ εὐσπλαγχνίας δὲ πρὸς τὴν ποτὲ κυρίαν αὐτῆς, ἀπῆλθεν ἵνα εἰδοποιήσῃ περὶ τῶν συμβαινόντων τὸν Πηλέα, ὅστις ἐβράδυνε νὰ ἔλθῃ, καίτοι ἡ Ἀνδρομάχῃ τῷ εἶχεν ἐπανειλημμένως στείλλῃ ἀγγέλματα τῶν δεινῶν τῆς. Ἡ Ἑρμιόνη ἐν τοῦτοις ἐπιτιθεμένη κατὰ τῆς Ἀνδρομάχης, ὡς γυνὴ ἀμόρφωτος, δίδει παρευθὺς τὸ μέτρον τῆς μωρίας, τῆς ἀλαζονείας καὶ τῆς ἀναιδείας, αἵτινες ἀρμόζουσιν εἰς τὴν θυγατέρα τοῦ ἐπιπολοῦ Μενελάου καὶ τῆς Ἑλένης. Καίτοι ἡ Ἀνδρομάχῃ τῇ ἀπαντᾷ ὅτι δούλη οὕσα δὲν δύναται νὰ εἴπῃ τὰ πρέποντα, καθόσον οἱ ἐπὶ μεγαλείοις πεφυτιμένοι δυσχερῶς ἀνέχονται τοὺς ἐλέγχους τῶν κατωτέρων, οὐχ ἤττον δὲν φειδεται τῆς ἀντιπάλου τῆς οὐδὲ κωλύεται τοῦ νὰ ἀναμίξῃ εἰς τὰ ὑπὲρ ἑαυτῆς ἐπιχειρήματα καὶ τὰς πικρὰς μομφάς, συμβουλὰς σκληρὰς διὰ τὴν Ἑρμιόνην ἕνεκα τῆς ἀμέσου αὐτῶν ἐφαρμογῆς, δραστηκῶς ὁμως διὰ πᾶσαν γυναῖκα, ἅμα δὲ εἰκονιστικὰς τοῦ χαρακτῆρος τῆς Ἀνδρομάχης.

«Εἶσαι, τῇ λέγει, ὦ Ἑρμιόνη, μισητὴ εἰς τὸν Νεοπτόλεμον, οὐχὶ ἕνεκα φαρμάκων μου, ἀλλὰ διότι ἡ συναναστροφή σου εἶνε δυσάρεστος· μαγεῖα δὲν εἶνε ἡ ἠραϊότης ἀλλ' αἰ ἀρεταί· αὐταὶ τέρπουσι τοὺς συζύγους» καὶ περατοῖ ἡ Ἀνδρομάχῃ τὸ ἐπιτιμητικὸν διδαγμὰ τῆς πρὸς τὴν Ἑρμιόνην διὰ τῆς ἐξῆς νοουθεσίας: «νὰ μὴ ζητῇ νὰ ὑπερβῇ τὴν μητέρα τῆς κατὰ τὴν διαφθοράν, διότι τὰ φρόνιμα τέκνα ἀποφεύγουσι τὰ ἤθη τῶν κακῶν μητέρων». Τραχυτέρα τότε μεταξὺ τῶν δύο γυναικῶν ἐγείρεται ἕρις, τὴν ὅποιαν χαρακτηρίζουσιν ἀφ' ἑνὸς ἡ θρασυτέρας καὶ ἡ θηριωδία τῆς Ἑρμιόνης, ἀφ' ἑτέρου δ' αἰ ἀρμόζουσαι πρὸς τοιαύτην γυναῖκα ἀπαντήσεις τῆς Ἀνδρομάχης, ἧτις λήγει διὰ τοῦ ἀποφθέγματος ὅτι «εἶνε πικρὸν κατὰ μὲν τῶν δηλητηριωδῶν ἔρπετων οἱ θεοὶ νὰ ἔχωσι δώση χάριν τῶν θνητῶν φάρμακα, κατὰ δὲ τῆς κακῆς γυναικὸς, ἧτις εἶνε χείρων καὶ τῆς ἐχίδνης καὶ τοῦ πυρός, νὰ μὴ εὕρῃ μηδεὶς τι ἀκόμη». Καὶ ἐν ταῖς ὀλίγαις ταύταις λέξεσιν, ἃς ἀποσπῶμεν ἐκ τῶν λόγων τῆς Ἀνδρομάχης, διαφαίνεται τὸ γενναῖον τῆς ὑπερηφάνου ψυχῆς, ἣν οὐδὲ ἡ δουλεία δαμάζει. Ἐν τῇ μομφῇ, ἣν ἀποτείνει εἰς τὴν Ἑρμιόνην, δίδει τὸ μυστικὸν τῆς οἰκιακῆς εὐτυχίας, ὅπερ εἶνε τῆς γυναικὸς αἰ ἀρεταί, αἰ καὶ τὸν σύζυγον οὐ μόνον συγκρατοῦσαι ἀλλὰ καὶ βελτιοῦσαι, τὰ δὲ τέκνα παραδειγματίζουσαι. Ἡ κακία καὶ παρ' ἀνδρὶ ἀπαντῶσα εἶνε ἀπαίσιον τῆς γυναικὸς ὁμως οὕσης τύπου τῆς ἀγαθότητος καὶ πάσης πραείας τῆς ψυχῆς ιδιότητος, οὔτε θλιβερότερον οὔτε ἀπεχθέστερον ὑπάρχει τι ἢ ἡ συνάντησις ἐν τῷ βίῳ κακῆς γυναικὸς παρεχούσης ἀντίθεσιν πρὸς τὰς προσδοκωμένας παρὰ τῇ γυναικί ἀρετάς.

Μετ' ὀλίγον φθάνει ὁ Μενέλαος καὶ παρακαλεῖ τὴν Ἀνδρομάχην νὰ ἐξέλθῃ τοῦ ἀσύλου τῆς, ἂν θέλῃ νὰ μὴ ἴδῃ φονεούμενον ἀντ' αὐτῆς τὸν Μολοσσόν, ὃν εἶχεν ἀνεύρη. Πρὸ τοιαύτης πικρᾶς ἐκλογῆς ἡ μητρικὴ

καρδία θυσιάζει εαυτήν ἀγογγύστως καὶ ἡ Ἀνδρομάχη ἐξέρχεται τοῦ ἀσύλου τῆς λέγουσα· «Ἐν τέκνον, ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ ὑπολοίπου βίου μου, μοὶ ὑπελείπετο. Τὸν υἱὸν τοῦτον ἀπεφάσισαν νὰ τὸν φονεύσωσιν· ἀλλὰ δὲν θὰ ἀνεχθῶ νὰ γίνῃ τοῦτο, ἵνα ἐγὼ ἐπιζήσω ἐν τῷ ἀθλίῳ τούτῳ βίῳ. Ἄν οὗτος σωθῇ, ὑπάρχει ἐλπίς τις δι' αὐτόν, εἰς ἐμὲ ὅμως ὄνειδος μόνον ἐπέρχεται, ἂν μὴ ἀποθάνω ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἐγκαταλείπω τὸν βωμόν τοῦτον καὶ παραδίδομαι εἰς τὰς χεῖράς σας. ὦ τέκνον μου, βάλω, ἢ γεννήσασά σε, εἰς τὸν Ἄδην ἵνα μὴ σὺ ἀποθάνῃς. Ἄν ἀποφύγῃς τὸν θάνατον, ἐνθυμοῦ τὴν μητέρα σου. Ἐνθυμοῦ ὅποιά τινα ὑποστάσα ἀπέθανον. Τὸν πατέρα σου ἀσπαζόμενος καὶ δάκρυα χύνων καὶ ἐναγκαλιζόμενος λέγε τῷ τί ἔπραξα διὰ σέ. Τὰ τέκνα εἶνε ἢ ψυχὴ παντός ἀνθρώπου· ὅστις δὲ πατὴρ μὴ ὦν μέμφεται τὴν στοργὴν ταύτην, ἔχει μὲν ὀλιγωτέραν θλιῖψιν, ἀπολαύει ὅμως εὐδαίμονος δυστυχίας.» Αἱ τελευταῖαι αὗται λέξεις καίτοι ἀπλοῦσταται ἐμφαίνουσι τὴν τρυφερωτάτην μητρικὴν καρδίαν τῆς Ἀνδρομάχης, ἥτις καὶ ἐνῶ ὑφίσταται τὸν θάνατον ὑπὲρ τοῦ τέκνου αὐτῆς προτιμᾷ αὐτόν ἢ τὴν εὐδαίμονα δυστυχίαν καρδίας, ἣν δὲν ἐμάλλαξε· πατρικὴ ἢ μητρικὴ στοργή. Ἄφου ἡ Ἀνδρομάχη σαγηνευθεῖσα οὕτω κατέλιπε τὸν βωμόν, ὁ Μενέλαος διατάσσει νὰ τὴν δεσμεύσωσι καὶ τῇ γνωστοποιεῖ ὅτι τὴν ἠπάτησεν, ἵνα τὴν ὀδηγήσῃ εἰς τὴν σφαγὴν, ἐνῶ περὶ τοῦ τέκνου αὐτῆς ἔμελλε ν' ἀποφασίσῃ ἢ Ἐρμιόνη. Τότε φθάνει αἴφνης ὁ Πηλεὺς, ὅστις ἀρωγὸς τῆς Ἀνδρομάχης καὶ καθαπτόμενος τοῦ ἀνάνδρου Μενελάου διατάσσει νὰ λύσωσι τὰ δεσμὰ τῆς. Ἐν τούτοις ὁ Ὀρέστης εἰς ὃν εἶχον ὑποσχεθῆ τὴν Ἐρμιόνην οἱ γονεῖς τῆς, ἐλθὼν εἰς Φθίαν ἀνήγγειλεν ὅτι εἶχε διοργανώσῃ ἐν Δελφοῖς τὸν θάνατον τοῦ Νεοπτολέμου· ἢ Ἐρμιόνη ἀφ' ἐτέρου εἶχεν ἤδη ὑποπέσῃ εἰς τύψεις συνειδήσεως διὰ τὴν πρὸς τὴν Ἀνδρομάχην διαγωγὴν τῆς καὶ ἀδυνατοῦσα νὰ ζῆ ἐν Φθίᾳ ἐδραπέτευσεν μετὰ τοῦ Ὀρέστου. Ἐνῶ ταῦτα ἐμάνθανεν ὁ Πηλεὺς, ἀπροσδοκῆτως ἐφάνη κοιμιζόμενος ὁ νεκρὸς τοῦ Νεοπτολέμου καὶ ὁ γέρον πατὴρ τοῦ Ἀχιλλέως ἄπελπις ἀποτείνεται εἰς τὴν ἀθάνατον σύζυγόν του μεμφόμενος αὐτὴν ὅτι δὲν ἐγένετο σώτεια τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ. Αἴφνης ὅμως ἡ γῆ σείεται καὶ διὰ τοῦ αἰθέρος πορθημευμένη θεότης ἐπιβιβάνει τῶν χλοερῶν πεδίων τῆς Φθίας. Ἡ θεότης αὕτη εἶνε ἡ Θέτις, ἥτις ἀναμιμνησκομένη τῆς συζυγικῆς αὐτῆς ἐνώσεως μετὰ τοῦ Πηλέως, τὸν παροτρύνει νὰ μὴ δυσφορῇ λίαν, ἀλλὰ νὰ ἐνταφιάσῃ τὸν νεκρὸν παρὰ τὸν Πυθικὸν βωμόν, ἵνα ὁ τάφος οὗτος ὑψῶται πρὸς ὄνειδος τῶν Δελφῶν, ἀπαγγέλλων τὸν βίαιον φόνον τῆς Ὀρεστείας χειρός, τὴν δὲ Ἀνδρομάχην πέμψῃ εἰς τὴν Μολοσσίαν γῆν, ἔνθα θὰ ὑπανδρευθῆ τὸν Ἐλενον καὶ ἔνθα ἐκ τοῦ τελευταίου ἀπογόνου τῆς γενεᾶς τοῦ Αἰάκου θέλει ἐξέλθῃ σειρά βασιλέων, οἵτινες θὰ βασιλεύσωσιν ἐνδόξως ἐν Μολοσσίᾳ· διότι οἱ θεοὶ φεῖδονται τῶν ἀπογόνων καὶ τοῦ Πηλέως καὶ τῆς Θέτιδος, φεῖδονται καὶ αὐτῆς τῆς Τροίας, καίτοι ἔπεσε τῇ τῆς Παλλὰδος προθυμίᾳ. Αὐτὸν δὲ τὸν Πηλέα θέλει καταστήσῃ ἀθάνατον, ἄφθιτον ὡς θεὸν καὶ κατοικήσῃ αὐτόν ἐν τοῖς δόμοις τοῦ Νηρέως. Ὁ Πηλεὺς τότε εὐχαριστῶν

τὴν Θέτιδα περατοῖ τὸ δρᾶμα διὰ τῆς φιλοσοφικῆς καὶ πρακτικῆς ἅμα συμβουλῆς, ἣν τῷ ἐμπνέει ἡ σκληρὰ πείρα τῶν γεγονότων: — «πᾶς συνेतὸς ὀφείλει καὶ ἐξ εὐγενοῦς οἴκου νὰ λαμβάνῃ σύζυγον καὶ ἀγαθοῦς νὰ προσλαμβάνῃ διὰ τὰς θυγατέρας αὐτοῦ γαμβρούς. Νὰ μὴ θελήσῃ δὲ ὡς σύζυγον εἶτε ἄνδρα κακὸν εἶτε γυναῖκα κακὴν, καὶ πλουσιωτάτας ἂν φέρωσι περιουσίας. Οὕτω μόνον θ' ἀποφύγῃ τις δυστυχίας παρὰ τῶν θεῶν».

Τοιοτοτρόπως βλέπομεν τὴν Ἀνδρομάχην προστατευομένην ὑπὸ τῶν θεῶν καὶ προαγγελλομένην ὡς μέλλουσαν βασιλίσσαν καὶ μητέρα ἤττον δυστυχῆ.

Ἡ Ἀνδρομάχη τοῦ Εὐριπίδου εἶνε πιστὴ εἰκὼν τῆς τύχης τῶν αἰχμαλώτων γυναικῶν ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Ἐκ βασιλίσσης γίνεται δούλη, τὸ δὲ παρελθὸν αὐτῆς μεγαλεῖον δὲν προστατεύει αὐτὴν κατὰ τῶν ταπεινώσεων καὶ τῶν δουλικῶν ἐργασιῶν. Κατὰ τοὺς τεταραγμένους ὁμῶς χρόνους ἐκείνους, καθ' οὓς καὶ οἱ υἱοὶ βασιλέων ἔστηγον τόσον δολίως ἐνέδρας, ἀνατροπαὶ δὲ ἐγίνοντο τόσον βίαιαι καὶ ἀπροσδοκῆτως, ἀνταμείβεται ὅπως οὖν κατ' ἐπίφασιν ἡ ἀρετὴ τῆς Ἀνδρομάχης, ἀνερχομένης πάλιν εἰς τὴν περιωπὴν βασιλίσσης: ἀναλαμβάνει δὲ ἐκ νέου ἐν τῇ ἀφοσιώσει αὐτῆς εἰς τὴν μνήμην τοῦ Ἑκτορος καὶ ὅταν πάλιν εὐήμερῆ. Συμπαθεστάτην καὶ διὰ γλυκυτάτων χρωμάτων εἰκονίζει ἡμῖν ὁ Οὐεργίλιος τὴν Ἀνδρομάχην. Ὁ ῥωμαῖος ποιητὴς, ὅστις μετὰ τῶσαύτης ὀξύδερχεας εἰσδύων εἰς τὴν καρδίαν τῆς γυναικὸς συλλαμβάνει πάσας τὰς ἀποχρώσεις καὶ μετὰ τῶσαύτης ἐπιεικειας ζωγραφίζει τὰ ψυχικὰ πάθη ζητῶν διὰ τῆς μετρίας ἐκφράσεως αὐτοῦ νὰ ἀφοπλίσῃ τὴν αὐστηρότητα—ὁ ποιητὴς, ὅστις τοσοῦτον συμπαθῶς συμμερίζεται τὴν ὀδύνην τῆς μεταμελομένης Διδούς διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῆς εἰς τὴν μνήμην τοῦ Σικχαίου, ὥστε ἐπροξένει τὰ δάκρυα τοῦ Fénelon ἀνὰ πᾶσαν νέαν ἀνάγνωσιν τοῦ IV βιβλίου τῆς Αἰνειάδος, ὁ αὐτὸς ποιητὴς θαυμαστῆς τῆς ἀντιθέτου ἀρετῆς ἐξυμνεῖ τὴν συζυγικὴν πίστιν οὐχὶ διὰ λόγων ἐγκωμιάζων τὸ εὐγενὲς τοῦτο αἶσθημα πάσης ἀληθοῦς καὶ ἀξιοσεβάστου χήρας, ἀλλὰ παρουσιάζων ἡμῖν αὐτὴν τὴν Ἀνδρομάχην λατρεύουσαν τὴν μνήμην τοῦ Ἑκτορος καὶ ἀποδίδουσαν αὐτῷ περὶ τὸ κενοτάφιον αὐτοῦ τὰς τῶν νεκρῶν τιμὰς.— Ἀφοῦ ὁ Αἰνεῖας ἀφῆκε μετὰ τῶν Τρώων τὴν Κρήτην καὶ μετέβαινε εἰς Ἰταλίαν, προσωρμίσθη εἰς τὸν λιμένα τῆς Χαονίας. Ἀναβάντες οἱ Τρῶες εἰς τὴν πόλιν Βούθρωτον, ἔμαθον ὅτι ὁ Ἑλένος, υἱὸς τοῦ Πριάμου, βασιλεύει ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ πολλῶν πόλεων Ἑλληνικῶν, ὅτι εἶχε νυμφευθῆ τὴν χήραν τοῦ Πύρρου, οὗτινος εἶχε λάβῃ τὸ σκῆπτρον, τέλος ὅτι ἡ Ἀνδρομάχη εἶχε συζευχθῆ ἐκ νέου Τρῶα. Αἱ φῆμαι αὗται ἐξέπληξεν τὸν Αἰνεῖαν καὶ διήγειραν ἐν τῇ καρδίᾳ του σφοδρὰν ἐπιθυμίαν νὰ ἴδῃ τὸν Ἑλένον καὶ συνδιαλεχθῆ μετ' αὐτοῦ. Ὅθεν καταλιπὼν τὰ ἠγκυροβολημένα πλοῖά του ἐπροχώρησε πρὸς τὴν πόλιν. Κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὡς διηγεῖται ὁ Αἰνεῖας, ἡ Ἀνδρομάχη πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ἄλσους καὶ παρὰ τὰ ὕδατα ψευδοῦς Σιμόεντος, ἔσπενδεν εἰς τὴν κόνιν τοῦ Ἑκτορος προσφέρουσα τὰ εἰθιμὰ ἐναγίσματα ἐπὶ τοῦ τάφου, ἐφ' οὗ εἶχεν ὑψώσῃ δύο βωμούς, οὓς

ἔβρεχε δι' ἀενάων δακρῶν. Ἰδοῦσα αὐτὸν βαίνοντα πρὸς αὐτὴν καὶ τὰ τρωϊκὰ ὄπλα ἀπαστράπτοντα, καταπεπληγμένη ὡς εἰς ὄψιν αἰφνιδίου θαύματος ὠχρίασε, τὰ μέλη αὐτῆς παρέλυσαν καὶ κατέπεσε· μετὰ μακρὸν συνελθοῦσα τῷ λέγει: «ἀληθῶς σὺ εἶσαι; σὺ ἔρχεσαι ἀληθῆς ἀγγελιοφόρος νέων, υἱὲ τῆς Ἀφροδίτης; ζῆς; ἦ, ἐὰν τὸ γλυκὺ φῶς τῆς ζωῆς ἀπεσύρθη καὶ ἀπὸ σοῦ, εἰπέ μοι, ποῦ εἶνε ὁ Ἐκτωρ μου;» Ταῦτα εἰποῦσα χύνει χεῖμαρρον δακρῶν καὶ πληροῖ τὸ ἄλσος διὰ τῶν λυγμῶν αὐτῆς. Συγκινηθεὶς πρὸ τσσαύτης θλίψεως μόλις τῇ ἀπήντησεν ὁ Αἰνείας τὰς διακεκομμένας ταύτας λέξεις: «Ναί, ζῶ καὶ σὺρα τὴν ζωὴν μου διὰ πάντων τῶν ἀκροτάτων δυστυχημάτων.» Εἰς τὰς ἐρωτήσεις τοῦ Αἰνείου ἂν τύχη τις εὐνοστέρα καὶ μᾶλλον ἀξία καὶ τοῦ Ἐκτορος καὶ αὐτῆς τὴν ἐπεσκέφθη ἢ ἂν μετέχη εἰσέτι τῆς κλίνης τοῦ Πύρρου, ἢ Ἀνδρομάχη ἔκυψε τὴν κεφαλὴν καὶ μὲ φωνὴν τεταπεινωμένην ἀπήντησε διὰ τῶν ἐξῆς λέξεων· «ὦ Πολυξένη, μεταξύ πασῶν εὐτυχῆς παρθένη, κόρη τοῦ Πριάμου, βιασθεῖσα ν' ἀποθάνῃς ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἐχθροῦ του καὶ ὑπὸ τὰ τεῖχη τοῦ Ἰλίου. Οὐδαμῶς ὑπέστη ἐκείνη τὰς ἐξυβρίσεις τῆς τύχης, αἰχμάλωτος δὲν ἐγένετο σύζυγος νικητοῦ καὶ κυρίου· ἀλλ' ἐγὼ μετὰ τὴν πυροπόλησιν τῆς Τροίας συρομένη ἐφ' ὄλων τῶν θαλασσῶν ὑπέστην τὸν αὐθάδη ἔρωτα νέου ἀλκίβονος, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀχιλλέως καὶ ἔτεκνοποίησα δούλη. Μετ' ὀλίγον τρέχει ἐκεῖνος εἰς Σπάρτην ἐπὶ τὰ ἔχνη τῆς θυγατρὸς τῆς Ἑλένης ἐπιδιώκων λακεδαιμόνιον γάμον καὶ μὲ ἔρριψε δούλην εἰς τὰς χεῖρας τοῦ δούλου αὐτοῦ Ἑλένου. Ἀλλ' ὁ Ὀρέστης ὡς μαινόμενος ὑπαῖσθήματος διὰ τὴν Ἑρμιόνην ἣν τῷ ἀφῆρασαν καὶ ταραττόμενος ὑπὸ τῶν Ἑρινύων προσβάλλει τὸν ἀντίζηλον αὐτοῦ καὶ τὸν σφάζει πρὸ τῶν βωμῶν τῶν θεῶν τῆς Ἡπείρου· διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ μέρος τοῦ βασιλείου αὐτοῦ περιήλθεν εἰς τὸν Ἑλενον, ὅστις εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἦν φκοδόμησεν ἐπὶ τοῦ ὕψους τούτου ἔδωκε τὰ ὀνόματα τῆς Περγᾶμου καὶ τοῦ Ἰλίου. Ἀλλὰ σέ, ὦ ἡγεμῶν, ποῖοι ἄνεμοι, ποῖαι τύχαι σέ ὤθησαν ἐνταῦθα, τίς θεὸς σέ προσήγγισεν εἰς τὰς ἀκτὰς ἡμῶν, ἀγνώστους εἰς σέ; καὶ ὁ ἀγαπητός σου Ἀσκάnios ζῆ; βλέπει τὸ φῶς τῆς ἡμέρας; Ἐγεννήθη ὅταν ἡ Τροία . . . τὸ παιδίον ἐνθυμεῖται ἐνίοτε τὴν μητέρα του, ἣτις δὲν ὑπάρχει πλέον; αἰσθάνεται ἤδη τὴν καρδίαν του ὀρμῶσαν πρὸς τὰς ἀρχαίας ἀρετὰς καὶ τὸ ἀρρενωπὸν θάρρος ὑπὸ τὸ παράδειγμα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Αἰνείου καὶ θεοῦ τοῦ Ἐκτορος;» Οὕτως ὠμίλει ἢ Ἀνδρομάχη ἐν τῷ μέσῳ τῶν δακρῶν καὶ τῶν ἀναστεναγμῶν, ὅτε ἔφθασεν ὁ Ἑλενος ἐξερχόμενος τῶν τειχῶν μετὰ πολυπληθοῦς συνοδίας. Ὅπως ὁ Οὐεργίλιος περιγράφει τὴν συνάντησιν τοῦ Αἰνείου μετὰ τῆς Ἀνδρομάχης, νομίζει τις ὅτι τὴν βλέπει κῦπτουσαν τὴν κεφαλὴν τῆς, κεκαλυμμένην ὑπὸ μελανῶν πέπλων, ὅταν ὁ Αἰνείας τὴν ἐρωτᾷ, ἂν εἶνε τοῦ Πύρρου σύζυγος, καὶ ὅτι ἀκούει τὴν φωνὴν τῆς τεταραγμένην καὶ ὑπὸ τῶν λυγμῶν διακοπτομένην ἕνεκα αἰσχύνης καὶ θλίψεως διὰ τὸν ἀκούσιον αὐτῆς γάμον. Ἡ μόνη σκέψις ὅμως αὐτῆς εἶνε ὁ Ἐκτωρ, ὃν ἐπιθυμεῖ νὰ ἴδῃ ἀναγεννώμενον καὶ ἐν τοῖς ἀνεψιοῖς αὐτοῦ, εἶνε ἢ ἀξία ἀνατροφῆ τῶν βλαστῶν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τοῦ

Πριάμου. Πᾶσα σκέψις αὐτῆς, πᾶν αἶσθημα φαίνεται μεστὸν τῆς ἀπει-
ρου πρὸς τὸν Ἐκτορα στοργῆς, καὶ τῆς ἀδιασείστου πρὸς αὐτὸν πίστεως,
ἅτινα ἀποτελοῦσι τὸ εἶναι τῆς.

Τὰ κύρια αἰσθήματα τῆς Ἀνδρομάχης, ἡ συζυγικὴ πίστις καὶ ἡ
μητρικὴ στοργή, εἶνε μὲν ἐκ τῶν βαθέως ἐγκεχαραγμένων ἐν τῇ
καρδίᾳ τῆς καλῆς γυναικὸς, μεταβάλλουσιν ὁμως τρόπον ἐκφράσεως μεταρ-
ρυθμιζόμενα πρὸς τὸν ἐν γένει χαρακτῆρα τῆς γυναικὸς, παρ' ἧ ἀπαν-
τῶσιν, εἰς βίαια ἢ γλυκεῖα, ἐμπαθῆ ἢ τρυφερά· ἀναπτύσσονται δὲ κατὰ
τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τοιαῦτα ἢ τοιαῦτα ὑπὸ τοῦ ὑψηλοῦ ἢ χαμηλοῦ πε-
δίου τῶν διαφόρων χρόνων καὶ τοῦ πρᾶξου ἢ τραχέος χαρακτῆρος τῶν
ἡθῶν τῆς ἐποχῆς.

Ἄν καὶ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ Οὐεργιλίου ἦσαν αἱ ὠραιότεραι ἡμέραι τοῦ
Ῥωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, εἰς οὐδένα ἐπρόξενει ἐκπληξιν ἡ διήγησις τῆς
Ἀνδρομάχης ἀφηγουμένης τὴν ταπεινώσιν αὐτῆς. Ἡ Ἀνδρομάχη τοῦ
Ῥακίνα εἶνε ὄλως διάφορος τῆς Ἀνδρομάχης τοῦ Εὐριπίδου καὶ τοῦ Οὐερ-
γιλίου. Ἡ αἰτία τῆς διαφορᾶς ταύτης ἐγκείται κατὰ πολὺ ἐν τῇ δια-
φορᾷ τῶν ἡθῶν καὶ τῆς κοινωνίας. Εἶνε μὲν αἰχμάλωτος καὶ παρὰ τῷ
Ῥακίνα ἡ Ἀνδρομάχη, θὰ ἴδωμεν ὁμως αὐτὴν τιμωμένην καὶ σεβαστήν.
Ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Πύρρου κυρίου αὐτῆς δὲν εἶνε σύνδουλος τῶν λοι-
πῶν Τρωάδων, ἀλλὰ βασίλισσα ἔχουσα ἔμπιστον γυναῖκα ἀκόλουθόν
τῆς. Ὁ δὲ χριστιανισμὸς καὶ ὁ ἱπποτισμὸς εἶχον τόσον ἐξαγνίση τὰ
ἦθη καὶ ὑψώση τὴν γυναῖκα, ὥστε οὔτε ὁ Πύρρος ἠνείχετο νὰ ἐξευτε-
λίση ἑαυτὸν ποιούμενος χρῆσιν τῶν δικαιωμάτων, ἅτινα τῷ ἐχορήγει ἡ
δουλεία ἐν τῇ ἀρχαιότητι, οὔτε ἡ Ἀνδρομάχη, ἥτις θεωρεῖ τὸ πρὸς αὐ-
τὴν σέβας τοῦ Πύρρου φυσικόν, ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῆ τὴν ιδέαν τοῦ νὰ μὴ
μείνη πιστὴ εἰς τὴν μνήμην τοῦ Ἐκτορος, διὸ καὶ ἀρνεῖται τὴν χεῖρα
τοῦ Πύρρου. Καὶ ναὶ μὲν αἱ λεπτότητες αὐταὶ μαρτυροῦσι τὴν καθαρὸ-
τητα τῆς ψυχῆς αὐτῆς, ἀλλὰ μαρτυροῦσι συγχρόνως τὴν ὑπεροχὴν τῶν
ἡθῶν τοῦ αἰῶνος τούτου, ἅτινα θὰ ἐξάνισταντο κατὰ τοῦ τρόπου τῶν
παλαιῶν.

Ἡ Ἑρμιόνη εἶχε σταλῆ εἰς Ἡπειρον ἵνα συζευχθῆ τὸν Πύρρον, ἀλλ' οὐ-
τος ἐπιθυμῶν νὰ νυμφευθῆ τὴν Ἀνδρομάχην, ἀναβάλλει νὰ τελέσῃ τὸν γά-
μον αὐτοῦ μετὰ τῆς Ἑρμιόνης. Τότε ὁ Ὀρέστης, ὁστις ἡγάπα τὴν
Σπαρτιάτιδα ἡγεμονίδα, στέλλεται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ζητήσῃ τὴν
παράδοσιν τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἐκτορος παρὰ τοῦ Πύρρου, ἀπαιτήσῃ δὲ παρ' αὐ-
τοῦ νὰ νυμφευθῆ τὴν μνηστῆν του. — Ὁ Πύρρος πρὸς τοῦτον μὲν ἀπαντᾷ
ἀρνητικῶς, ἐπωφελεῖται ὁμως τοὺς φόβους τῆς Ἀνδρομάχης, ὅπως αὐτὴ
συγκατανεύσῃ εἰς τὸν ὑπ' αὐτοῦ ποθούμενον μετ' αὐτῆς γάμον. Ἐνῶ ἀπέρ-
ριπτεν αὐτὴ πάσας τὰς ὑποσχέσεις του τοῦ νὰ ἐγκαταστήσῃ τὸν Ἀστυά-
νακτα βασιλέα τῆς Τροίας, κάμπτεται μόνον πρὸ τοῦ προφανοῦς κινδύ-
νου τῆς ζωῆς τοῦ υἱοῦ τῆς πιστῆς ὁμως εἰς τὸν Ἐκτορα, κάμπτεται
ἐπὶ στιγμὴν μόνον, ἕως οὗ διὰ τῆς ἱεροτελεστίας ἐξασφαλίσῃ εἰς τὸν
Ἀστυάνακτα τὴν προστασίαν τοῦ ἰδανικοῦ τῆς συζύγου, ἀποφασισμένη
ἀμέσως μετ' αὐτὴν νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὸν βίον τῆς. Τὴν τελευταίαν ὁμι-

λαν αὐτῆς μετὰ τῆς ἐμπίστου αὐτῆς ἐξετύλιξεν ἡ ἐπίσης λεπτή καρδιά τοῦ γάλλου ποιητοῦ ἐν τῇ τραγωδίᾳ του. Ὁ Πύρρος τὴν ἀναμένει εἰς τὸν ναόν, ἀλλ' ἐκείνη ὡς παράφρων ἀποτεινομένη εἰς τὸν υἱὸν τῆς «υἱέ μου, ἀποθνήσκεις, τῷ λέγει, ἂν δὲν σταματήσω τὸν κίνδυνον, ὃν κρατεῖ ὁ σκληρὸς ὑψωμένον ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς σου!» εἶτα δὲ στρεφομένη πρὸς τὴν ἀκόλουθον αὐτῆς Κηφίσσην, ἐντέλλεται αὐτῇ νὰ μεταβῇ πρὸς τὸν Πύρρον καὶ τὸν βεβαιώσῃ . . . «περὶ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεώς σου;» τὴν ἐρωτᾷ ἡ Κηφίσση· εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦτο ἡ Ἀνδρομάχη φρικτωσά φωνάζει: «μοὶ ἀνῆκει ἡ πίστις μου, ἵνα τὴν ὑποσχεθῶ; ὦ κόνις συζύγου ὦ υἱέ μου! ἀντὶ πόσου ἀγοράζω τὴν ζωὴν σου! Ἄς ὑπάγω λοιπόν.— Ποῦ; τί ἀπεφάσισας; τὴν ἐρωτᾷ ἡ Κηφίσση, ἥτις ἀναμένει τὸ τέλος τῆς ἐντολῆς.— Ἐπὶ τοῦ τάφου του, λέγει ἡ Ἀνδρομάχη, ἵνα συμβουλευθῶ τὸν σύζυγόν μου.» Ἡ εἰς τὸν τάφον τοῦ Ἑκτορος ἐπίσκεψις τῆς Ἀνδρομάχης ὑπῆρξεν ὀριστική. Ἡ Κηφίσση νομίζουσα τὴν Ἀνδρομάχην ἐτόιμην νὰ τελέσῃ τὸν γάμον τῆς μετὰ τὴν ἐκεῖθεν ἐπιστροφὴν τῆς, τῇ ὀμιλεῖ μετὰ πολλοῦ ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τοῦ Πύρρου, ὅστις πλήρης χαρᾶς θέτει πρὸ τῶν ποδῶν αὐτῆς τὸ σκηπτρον καὶ τοὺς συμμαχοὺς καὶ προμαχεῖ ὁ ἴδιος τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, ὑπὲρ οὗ ἡ πιστὴ Κηφίσση τοσαῦτα προοιωνίζεται ἀγαθὰ. Ἡ Ἀνδρομάχη ἀπροσδοκῆτως τῇ λέγει «ἄς ὑπάγω νὰ ἴδω τὸν υἱόν μου διὰ τελευταίαν φορὰν.» Εἰς τὴν ἐκπληξιν, ἣν δεικνύει ἡ Κηφίσση, ἡ Ἀνδρομάχη τῇ ἀποκαλύπτει τὸν σκοπὸν τῆς: «δύναται τις ποτὲ νὰ φαντασθῇ, ὅτι ἡ Ἀνδρομάχη, ἄπιστος, θὰ προδώσῃ τὸν συζυγον πιστεύοντα ὅτι ἀναζῆ ἐν αὐτῇ; ὅτι ἀφυπνίζουσα τὴν θλίψιν τὸσαν νεκρῶν χάριν τῆς ἰδίας αὐτῆς ἡρεμίας θὰ ἐτάραττε τὴν ἐκείνων; αὐτὴ θὰ ἦτο ἡ θερμὴ πίστις, ἣν ὑπεσχέθη ἐἰς τὴν κόνιν του; Ἐπειδὴ ὅμως ὁ υἱός μου ἐξωλοθρεύετο, τῷ δίδω τὸν Πύρρον, τὸν βίαιον πλὴν εἰλικρινῆ, ὡς προστάτην, βεβαία ὅτι ἡ κατ'αὐτοῦ τῶν Ἑλλήνων ὀργὴ θὰ δώσῃ πατέρα εἰς τὸν υἱόν τοῦ Ἑκτορος. Μεταβαίνω λοιπόν ἵνα ἐπὶ τοῦ βωμοῦ δεχθῶ τὴν πίστιν τοῦ Πύρρου καὶ τὸν συνδέσω πρὸς τὸν υἱόν μου διὰ δεσμῶν αἰώνιων, ἀρρήκτων. Παρευθὺς ὅμως μετὰ τὴν τελετὴν τοῦ γάμου ἡ χεῖρ μου κατ' ἐμαυτῆς ὀλεθρία θέλει συντάμῃ ἀπίστου ζωῆς τὸ ἐπίλοιπον καὶ σφύζουσα τὴν ἀρετὴν μου θὰ δώσω ὅ,τι ὀφείλω εἰς τὸν Πύρρον, εἰς τὸν υἱόν μου, εἰς τὸν σύζυγόν μου καὶ εἰς ἐμέ. Ἴδου τοῦ ἔρωτός μου τὸ ἄθῳον στρατήγημα· τοῦτο μὲ διέταξεν ἡ φωνὴ τοῦ συζύγου μου.» Ταῦτα εἰπούσα ἀπαγορεύει εἰς τὴν πιστὴν Κηφίσσην νὰ τὴν ἀκολουθήσῃ εἰς τὸν ναόν, ἵνα μὴ ἄκουσιως ἐκείνη προδώσῃ τὸν σκοπὸν αὐτῆς, καὶ τῇ ἀναθέτει τὴν φροντίδα τοῦ μόνου τῆς θησαυροῦ· καὶ παραγγέλλουσα αὐτῇ νὰ ἀγρυπνῇ παρὰ τῷ Πύρρῳ τῇ λέγει· «διατῆρει αὐτὸν ἐν τῇ πίστει, ἣν θὰ μοὶ ὁμόσῃ· ἐὰν γίνῃ χρεία, συγκατατίθεμαι νὰ τῷ ὀμιλῆς καὶ δι' ἐμέ· παρὶστα αὐτῷ τὸν γάμον εἰς ὃν συγκατετέθη· λέγε τῷ ὅτι πρὸ τοῦ θανάτου μου ὑπεσχέθη ἐμαυτὴν εἰς αὐτόν. Ὅτι ἡ μνησικακία αὐτοῦ πρέπει νὰ ἐξαλειφθῇ, διότι ἀφίνουσα αὐτῷ τὸν υἱόν μου τὸν ἐκτιμῶ ἀρκούντως.» Μὴ λησμονοῦσα δὲ ἡ Ἀνδρομάχη, ὡς καλὴ μήτηρ, ὅτι ἡ ζωὴ εἶνε ἀναξία, ἂν δὲν τὴν κοσμηῇ μίμησις ἐναρέτων παραδειγμάτων, δίδει

τάς συγκινητικωτέρας νουθεσίας, ἃς δύναται νὰ δώσῃ ποτὲ μήτηρ ὡς τελευταίας αὐτῆς συμβουλίας. «Γνώρισον, τῇ λέγει, εἰς τὸν υἱόν μου τοὺς ἥρωας τῆς φυλῆς σου, ἐφ' ὅσον δύνασαι, ὁδήγησον αὐτὸν ἐπὶ τὰ ἔχνη των· εἰπέ τῷ διὰ τίνων ἀνδραγαθημάτων ἔλαμψαν τὰ ὀνόματά των, τί ἔπραξαν μᾶλλον ἢ τίνες ἦσαν· ὀμίλει τῷ καθ' ἑκάστην περὶ τῶν ἀρετῶν τοῦ πατρὸς του, ἐνίοτε ὀμίλει τῷ καὶ περὶ τῆς μητρὸς του· ἀλλ' ἃς μὴ διανοῆται πλέον, Κηφίση, νὰ μᾶς ἐκδικήσῃ. Τῷ ἀφινομεν δεσπότην, τὸν ὁποῖον ὀφείλει νὰ ἀικονομῇ. Ἄς ἀναμνησκηται τῶν προγόνων αὐτοῦ μετροφρόνως· ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ αἵματος τοῦ Ἑκτορος, ἀλλ' εἶνε ὑπόλοιπον αὐτοῦ. Διὰ τὸ ὑπόλοιπον ὅμως τοῦτο ἡ ἰδία ἡμέραν τινα ἐθυσίασα τὸ αἷμά μου καὶ τὸ μῖσός μου.»

Αἱ καλλοναὶ τῆς ψυχῆς τῆς Ἀνδρομάχης ἐκπεφρασμένοι μετὰ τοσαύτης δυνάμεως, ὅσην ἠδύναντο νὰ ἐντυπώσωσιν αἰ ὑψηλαὶ διάνοιαι καὶ εὐγενεῖς καρδίαι τῶν ποιητῶν, ὑψοῦσι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀναγνώστου, ἐνῶ συγχρόνως καταπονοῦσι τοὺς ἔχοντας ἤττον ὑψηλὴν πτῆσιν. Ἡ ἀκράδαντος αὐτῆς συζυγικὴ πίστις, ἡ περίσκεψις μεθ' ἧς προνοεῖ οὐ μόνον περὶ τῆς ζωῆς τοῦ τέκνου τῆς, ἀλλ' ἰδίως περὶ τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως, ἡ μητρικὴ ἐκείνη αὐταπάρνησις, δι' ἣν ἂν θέλῃ νὰ μὴ λησμονηθῇ—εἶνε μόνον, ἵνα μὴ σθεσθῇ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ υἱοῦ τῆς τὸ ἐνάρετον αἶσθημα τῆς υἱικῆς στοργῆς, ἡ φιλοσοφικὴ ὄψις τῆς ματαιότητος τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἣν τῇ ἀποκαλύπτει ἡ προσεγγίσασα ὥρα τοῦ θανάτου, ἡ ἀφοπλιζούσα τὸν πόθον τῶν ἐκδικήσεων, πάντα τὰ αἰσθητά ταῦτα, τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς Ἀνδρομάχης, εἶνε ἀνυπέρβλητα. Ἀνίσχυροὶ θελήσεις, καίτοι συγκινοῦνται, ἴσως ἀμφιβάλλουσι περὶ τοσαύτης ἀρετῆς, περὶ τοσαύτης ἐξάρσεως. Αἱ λέξεις τοῦ Voltaire ἔρχονται τότε ὑπὲρ αὐτῶν ἀρωγοί. «Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα συγκινεῖται ὑπὸ μόνῃς τῆς πιθανότητος»· ἡ πραγματικότης ἀρέσκει πείθουσα εὐκολώτερον διὰ τὴν ταυτότητα τῶν καθ' ἑκάστην γινομένων, ἅτινα πάντοτε δὲν εἶνε μετάρσια, ἡ ψυχὴ ὅμως ποθοῦσα τὸ ἰδεώδες, τὸ ὠραῖον, ἐπίσης πιθανὰ διὰ τὴν ὑψηλὴν καταγωγὴν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, τείνει πρὸς αὐτά. Εἶνε λοιπὸν ἡ Ἀνδρομάχη οὐχὶ ἰδανικὸν πρόσωπον, δημιουργημα ἀνωτέρων πνευμάτων, ἀλλὰ πραγματικὴ προσωπικότης προτεινομένη εἰς μίμησιν πρὸς πᾶσαν γυναῖκα. Εἶνε δὲ ὅσον θαυμαστὴ τόσο καὶ ποθητὴ· εἶνε ἡ γενναία ἐκείνη γυνή, ἣν ἐζήτηι ὁ Σολομὼν μακαρίζων τὸν εὐρίσκοντα αὐτήν. Ἡ πίστις εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἀποθανόντος συζύγου ἐλκύει τὴν συμπάθειαν καὶ τὸν σεβασμόν, εἶνε ὅμως μόνον ἡ συνέχεια ἐναρέτου συζυγικοῦ βίου, ὁποῖον ἔζη ἡ Ἀνδρομάχη ζῶντος τοῦ Ἑκτορος. Τὴν ἐθαυμάσαμεν χήραν, διότι ἦτο θαυμαστὴ σύζυγος, ἐμπνεομένη ὑπὸ τῶν φρονημάτων καὶ τῶν αἰσθημάτων τῆς χρηστῆς καρδίας αὐτῆς καὶ ἀξία κοινῶς τῶν τοῦ Ἑκτορος. Αἱ τραγικαὶ ὑποθέσεις καὶ αὐταὶ αἱ μᾶλλον ὑπεράνω τῆς κοινῆς τύχης ἔχουσι ἀληθεστάτας σχέσεις μετὰ τῶν ἠθῶν πάντων τῶν ἀνθρώπων· διὰ τοῦτο ὁ Voltaire εἶπεν ὅτι «ἡ ἀληθὴς τραγωδία εἶνε τὸ σχολεῖον τῆς ἀρετῆς», ἐννοῶν ὅτι ἡ ἐν αὐτῇ διδασκαλία γίνεται ἐν πράξει ἀναπαριστώσῃ τὸν

ΣΕΒΑΣΤΗ ΚΑΛΛΙΣΠΕΡΗ

κοινωνικόν βίον. Πλὴν τῆς διδασκαλίας ταύτης οἱ ἀρχαῖοι προετίθεντο ἐν παντὶ ἔργῳ αὐτῶν ν' ἀποδείξωσι μεγάλην τινὰ ἠθικὴν ἀλήθειαν καὶ νὰ κρατύνωσιν αὐτὴν δι' ἀξιώματος. Τοιαῦτα ὁ Εὐριπίδης ἔθηκε τρία ἐν τῇ τραγωδίᾳ αὐτοῦ «Ἀνδρομάχῃ» — τὸ μὲν πρῶτον ὡς πάσης γυναικός :

«... οὐ τὸ κάλλος, ὦ γυναῖ, ἀλλ' αἱ ἀρεταὶ τέρπουσι τοὺς ξυνευέντας».

τῶν δ' ἐτέρων δύο, ἅτινα εἶνε ἀπόρροια πείρας σκληρᾶς, τὸ μὲν ἔθηκεν ἐν τῷ στόματι τῆς Ἀνδρομάχης

«... δεινὸν ἐρπετῶν μὲν ἀγρίων ἀκηβροτοῖσι θεῶν καταστῆσαι τινα. ἀ δ' ἔστ' ἐχίδνης καὶ πυρὸς περαιτέρω οὐδεὶς γυναικὸς φάρμακ' ἐξηύρηκέ πω κακῆς.»

τὸ δὲ ἐν τῷ στόματι τοῦ Πηλέως ἀνὰ λαμβάνωσι σύζυγον ἐξ οἰκογενειῶν

... γενναίων χρεῶν δοῦναί τ' ἐς ἐσθλοῦς, ὅστις εὖ βουλευέται· κακῶν δὲ λέκτρων μὴ ἐπιθυμίαν ἔχειν μηδ' εἰ ζαπλοῦτους οἴσεται φερνάς ὁμοίαις οὐ γὰρ ποτ' ἂν πράξειαν ἐκ θεῶν κακῶς».

Βάσις τῆς κοινωνίας εἶνε ἡ οἰκογένεια, ταύτης δὲ στερεὰ βάσις εἶνε ἡ προτίμησις τοῦ πνεύματος ἀντὶ τῆς ὕλης. Δυστυχῶς ὀλιγοῦμεν τοῦ λόγου τοῦ Ἰησοῦ «ἄρτι μόνον οὐ ζήσεται ἄνθρωπος». Τὸ πνεῦμα ὑπερέχει τῆς ὕλης· ἐκεῖνο ὑψοῖ, αὕτη καταβιβάζει· λησμονοῦμεν δὲ ὅτι πᾶν ὅ,τι τιμᾶται προάγεται, ἀξιάνει· πᾶν ὅ,τι ἀμελεῖται διαφθείρεται, μαραινέται, καταπίπτει· ἂν ἀντὶ νὰ ἐπιδιώκηται πυρετωδῶς ἡ ὕλη ἐζητεῖτο τὸ πνεῦμα καὶ κατὰ τὴν ἴδρυσιν καὶ κατὰ τὴν ἐδραίωσιν τῆς οἰκογενείας, τότε μόνον ἡ κοινωνία ἠθέληεν ὑψωθῆ. Τοῦ ἔργου δὲ τούτου ὄντος κυρίως ἔργου τῆς γυναικός, εὐχόμεθα τῇ πατρίδι ἡμῶν ἰσαριθμούς πρὸς τὰς θυγατέρας αὐτῆς Ἀνδρομάχας, ἀλλὰ εὐτυχεστέρας ἐκείνης.

Ἐν Ἀθῆναις τῇ 6ῃ Δεκεμβρίου 1894.

ΣΕΒΑΣΤΗ Ν. ΚΑΛΛΙΣΠΕΡΗ

